

**POZAEKONOMICZNE DETERMINANTY PRZEOBRAZEŃ
STRUKTURALNYCH W ROLNICTWIE MAŁOPOLSKI**

Maciej Basaj

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie

Abstrakt. W artykule zostały zaprezentowane wyniki badań przeprowadzonych w 2008 roku wśród rolników dwóch gmin położonych w północnej części województwa małopolskiego. Celem artykułu jest zaprezentowanie opinii i postaw rolników wobec następujących w ich otoczeniu przemian strukturalnych. Poznanie zamierzeń rolników, co do dalszych losów własnych gospodarstw, a także ocen wobec przyszłości gospodarstw rolnych w ich okolicy, może mieć szczególne znaczenie w programowaniu i prognozowaniu dalszego rozwoju obszarów wiejskich – zwłaszcza w takim regionie wysokiego przeludnienia agrarnego, jakim jest Małopolska.

Słowa kluczowe: rolnicy, gospodarstwa rolne, przemiany strukturalne

WSTĘP

Dorobek naukowy oraz praktyczny dzisiejszej ekonomiki i organizacji rolnictwa wzbogaca się nieustannie o nowe podejścia i metody, a także instrumenty pozwalające analizować coraz to bardziej złożone układy wzajemnych zależności będących w centrum zainteresowania tej dziedziny wiedzy. Na czele celów przyświecających gronu badaczy leży przekonanie, że wysiłek intelektualny włożony w rozpoznanie zachodzących obecnie procesów przyczyni się do podejmowania optymalnych decyzji w bieżącym organizowaniu i kierowaniu produkcją rolniczą. Trzeba jednak podkreślić, że szczególnym wyzwaniem jest też dalszy rozwój dorobku prognostycznego, który umożliwia wydłużanie horyzontu przewidywania zdarzeń. Perspektywa przewidywań jest z kolei skutecznie ograniczana przez coraz silniejszy wpływ czynników o charakterze globalnym, a odniesienie opisywanych zagadnień do warunków polskich wymaga dodatkowo uwzględnienia wpływu m.in. integracji europejskiej, niedokończonej transfor-

macji polskiej gospodarki i innych elementów charakterystycznych dla polskiej rzeczywistości rolniczej [Zegar 2004].

Niezależnie od zmieniających się warunków ekonomicznych gospodarowania w rolnictwie, nie sposób pominąć uwarunkowań wiążących się ze sferą świadomości społecznej. Opinie i postawy rolników mają bowiem wpływ decydujący na rolniczą rzeczywistość [Moskal 1999]. Podejmowane przez nich decyzje produkcyjne często są wynikiem uwzględnionych wielu czynników, które wykraczają poza rachunek ekonomiczny. Ocena wpływu zmian rynkowych bądź oddziaływania polityki rolnej na przeobrażenia zachodzące w rolnictwie poszczególnych regionów wiąże się zatem ze „sferą faktów” mających źródła także w osobowościowych cechach rolników: ich indywidualnym stosunku do prowadzonego obecnie gospodarstwa, znaczeniu dochodów rolniczych w strukturze źródeł utrzymania rodzin, a także postrzegania zawodu rolnika w istniejącym systemie wartości i hierarchii celów życiowych wśród poszczególnych członków rolniczych rodzin.

Zaprezentowane w opracowaniu wyniki badań nie odzwierciedlają postaw ogółu rolników Małopolski, lecz mają charakter wycinkowy. Badaniami objęto rolników dwóch sąsiednich gmin położonych w północnej części województwa małopolskiego (Miechów oraz Książ Wielki). Wymienione gminy oddają charakter najbardziej rozwiniętej rolniczo części małopolski. Poznanie zachowań rolników z takiego terenu – wyróżniającego się znacznie korzystniejszą strukturą agrarną w stosunku do południowej części regionu, z relatywnie dużym udziałem dochodów rolniczych w strukturze dochodów rodzin rolniczych, a także większą towarowością gospodarstw czy specjalizacją – może mieć szczególne znaczenie w ocenie tempa przyszłych przemian strukturalnych w rolnictwie regionu. Badania wśród 130 rolników (ok. 8% populacji gospodarstw) przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego w 2008 roku. Dobór gospodarstw do badań był losowy. Średnia powierzchnia badanych gospodarstw odbiega co prawda od statystycznej średniej powierzchni gospodarstw w gminach, lecz wynika to z faktu, że w polu obserwacji znalazły się tylko prowadzące działalność rolniczą.

ROLNICY WOBEC ZACHODZĄCYCH ZMIAN EKONOMICZNYCH

Średnia powierzchnia całkowita badanych gospodarstw wyniosła 13,34 ha oraz 12,63 ha UR. Połowa gospodarstw nie przekroczyła areалу 11,00 ha, w tym 10,20 ha UR. W badanej populacji niespełna co piąte gospodarstwo miało obszar poniżej 5 ha, a co jedenaste – co najmniej 30 ha. Z punktu widzenia skłonności rolników do podejmowania działań dostosowawczych do zmieniających się warunków gospodarowania jest interesujące jak oni sami odnoszą się do wielkości użytkowanych gospodarstw. Ponad połowa (55%) ocenia, że jest „w sam raz”, natomiast 39% uznaje ją za zbyt małą. Warto zauważyć, że najczęściej o konieczności powiększenia gospodarstw byli przekonani rolnicy użytkujący obecnie gospodarstwa powyżej 15 ha (62% opinii w tej grupie). Rolnicy dysponujący powierzchnią poniżej 15 ha dostrzegali taką potrzebę znacznie rzadziej. Aż 70% badanych oceniło użytkowaną powierzchnię jako wystarczającą.

Niewątpliwie rolnicy wyrażający zaprezentowaną ocenę brali pod uwagę nie tylko ekonomiczne kryteria działalności rolniczej, ale również obecne i oczekiwane dochody z innych źródeł (pozarolniczych). Często taka ocena obciążona jest dodatkowo osobi-

stym stosunkiem do gospodarstwa i bywa wyrazem niezadowolenia z obecnej sytuacji życiowej. Zapewne dlatego zdecydowanie bardziej zgodni byli rolnicy co do obszaru gospodarstwa, które mogło by zapewnić utrzymanie średniej wielkości rodzinie w przyszłości (będąc jedynym miejscem pracy rodziny). Badani ocenili, że takie gospodarstwo powinno mieć powierzchnię przeciętnie około 47 ha – jest to wielkość 3,5-krotnie większa od aktualnie użytkowanej.

Ankietowani uznali zgodnie, że optymalna powierzchnia takiego gospodarstwa odbiega, i to znacznie, od użytkowanej obecnie. Taka opinia jednak nie przekłada się bezpośrednio na ocenę perspektyw rozwoju gospodarstw wśród rolników. Znacznie mniej, bo tylko niespełna połowa z nich (49%), nie uznaje swojego gospodarstwa za rozwojowe. Źródłem tak małego optymizmu rolników co do możliwości rozwoju ich gospodarstw jest ocena zdolności utrzymania się z prowadzonych gospodarstw. Ponad połowa rolników (54%) uważa, że można się utrzymać z gospodarstwa, chociaż bywa to dość trudne. Pozostali oceniali najczęściej, że byłoby to niemożliwe bez innego źródła utrzymania (29%), natomiast rzadziej wskazywano, że jest to trudne, ale możliwe (18%).

Bardziej surowe oceny mają rolnicy wobec przyszłości innych gospodarstw w najbliższej okolicy. Najczęściej rolnicy szacowali, że upadek grozi 26-49 gospodarstwom na 100 istniejących (38% odpowiedzi). Wśród badanych 21% uznało, że może upaść od 51 do 75 na 100 gospodarstw, a 18% przewidywało, że bankructwo grozi dokładnie połowie. Podsumowując, według niespełna co drugiego rolnika (47%) groźba upadku dotyczy co najmniej połowy istniejących obecnie gospodarstw w ich okolicy.

Pomimo bardzo realistycznego spojrzenia rolników na przyszłość gospodarstw w sąsiedztwie, zdecydowana większość nie zamierza ograniczać dotychczasowej działalności. Co prawda postawę zachowawczą przyjmuje 35% badanych, ale rozwój gospodarstwa jest planowany prawie przez co drugiego rolnika (47%). Na sprzedaż lub dzierżawę gospodarstwa jest obecnie zdecydowane tylko 3% rolników. Tak niewielka skłonność rolników do zaniechania produkcji wynika w dużej mierze z oceny trudności, w jakich znalazło się obecnie rolnictwo. Aż 65% badanych uważa, że mają one charakter przejściowy, chociaż zdecydowana większość ocenia, że również długotrwały. Zamiar utrzymania gospodarstwa przez większość badanych jest również podyktowany powszechnym przekonaniem, że wśród członków najbliższej rodziny jest osoba, która mogłaby przejąć prowadzenie gospodarstwa w przyszłości – tak ocenia aż 73% rolników. Utrzymanie gospodarstwa jest więc dla większości formą zabezpieczenia na wypadek utraty pracy w rodzinie.

Jakie miejsce zajmuje działalność rolnicza wśród wymienianych rozwiązań mających na celu zwiększenie dochodu i zapewnienie przyszłości rodzinom respondentów? Pozostawanie w sferze działalności rolniczej jest uznawane za najlepsze rozwiązanie przez ponad połowę badanych (52%). Wśród pozostałych przeważają rozwiązania polegające na podjęciu pracy najemnej (24% odpowiedzi). Natomiast tylko 14% dzisiejszych rolników widzi najlepsze rozwiązanie w założeniu własnej firmy (tab. 1).

Własna firma, chociaż nie została oceniana wysoko jako rozwiązanie najlepsze, coraz częściej jest postrzegana jako działanie mające szansę realizacji w najbliższym czasie – jeśli pozwolą na to warunki. Aż co piąty badany rolnik deklaruje bowiem, że nosi się z zamiarem rozpoczęcia własnej pozarolniczej działalności gospodarczej. Swoiste niezadowolenie z rezultatów pracy „na swoim”, jaką jest praca w gospodarstwie, może być przenoszone na podobną w istocie działalność we własnej firmie.

Tabela 1. Najlepsze rozwiązania w celu zwiększenia dochodu i zapewnienia przyszłości rodziny w opinii respondentów

Table 1. Best solutions aiming at increasing income and providing family with a good future according to respondents' opinions

Rodzaj odpowiedzi Type of the answer	Procent Percentage
Powiększyć gospodarstwo i zwiększyć produkcję Increase farm and production	36,9
Podjąć produkcję specjalistyczną Take up specialist production	12,3
Spróbować współpracy z innymi producentami Attempt to cooperate with other producers	2,3
Podjąć dodatkową pracę poza gospodarstwem Take up extra job out of farm	20,8
Uruchomić własną firmę Set up own firm	13,8
Wyjechać do pracy za granicę Go abroad to work	3,1
Inne rozwiązania Other solutions	3,1
Brak opinii Lack of opinion	7,7
Razem Total	100,0

Źródło: badania własne.
Source: own research.

Badani, wypowiadając się o przywiązaniu do ziemi innych rolników, nie oceniają tej cechy tak wysoko, jak sądzi się powszechnie. Aż 59% respondentów uważa, że „gdyby rolnicy w ich okolicy, mogli znaleźć inną pracę, to byliby gotowi sprzedać lub wydzierżawić swoją ziemię”. Odmiennego zdania jest 22%. Zdecydowanie inaczej wygląda ocena takiej sytuacji przez ankietowanych, jeśli pytamy: „Czy w takiej sytuacji oni sami byliby skłonni sprzedać lub wydzierżawić swoją ziemię?”. Odpowiedzi pozytywnej udziela już tylko 32% badanych, a stanowisk przeciwnych jest 56%. Jaka jest zatem rzeczywista skłonność rolników do zaprzestania produkcji i sprzedaży ziemi? Częściowo pomocne w tej kwestii może być poznanie opinii rolników o innych motywach, które mogą skłonić do sprzedaży ziemi (tab. 2).

Rolnicy we wskazaniach byli zgodni, że najczęściej przyczyny takie znajdują się poza sferą wyborów i wynikają z czynnika losowego, np. zły stan zdrowia. Natomiast prawie co drugi badany uważa, że takim motywem może być okazja do podjęcia działalności alternatywnej dla działalności rolniczej, a niespełna co trzeci – że zachętą jest możliwość sprzedaży ziemi po bardzo wysokiej cenie. Odpowiedzi w dużej mierze wyjaśniają powszechną wśród rolników niechęć do sprzedaży ziemi, która w sytuacji ograniczonych możliwości – zdaniem rolników – jawi się jedynym zabezpieczeniem dochodów rodziny.

Tabela 2. Motywy (oprócz możliwości znalezienia pracy poza rolnictwem) mogące skłonić rolników do sprzedaży ziemi w opinii respondentów
 Table 2. Motives (except possibility of finding job out of agriculture) which can incline farmers to sell their fields according to farmers' opinions

Rodzaj odpowiedzi Type of answer	Procent* Percentage*
Zły stan zdrowia Bad health	72,3
Chęć zainwestowania poza rolnictwem, jeśli miałyby to przynieść większe dochody Willingness to invest out of agriculture if it could bring higher incomes	46,9
Uzyskanie bardzo wysokiej ceny ziemi Obtaining high price of field	31,5
Pomoc dzieciom Help the children	12,3
Inne Others	0,8
Brak opinii Lack of opinion	3,8

*Możliwość wyboru wielokrotnego.

Źródło: badania własne.

*Possibility of multiple choice.

Source: own research.

Potwierdza to ranking sytuacji życiowych przygotowany przez badanych rolników. Wśród wymienianych jako sytuacja życiowa najkorzystniejsza zajmuje szczególnie miejsce użytkowanie gospodarstwa rolnego. Aż trzy takie sytuacje znalazły się w pierwszej czwórce z siedmiu możliwych. Co trzeci badany (33%) za najkorzystniejszą sytuację, w której chciałby się znaleźć uważa prowadzenie dużego nowoczesnego gospodarstwa rolnego. Bardzo wysoko zostało również ocenione prowadzenie małego gospodarstwa oraz własnej firmy jednocześnie (23%). Trzecie miejsce w rankingu (17%) zajęła sytuacja mieszkańca miasta prowadzącego własną firmę, wyprzedzając rolę przysłowiowego łączenia prowadzenia gospodarstwa z pracą zarobkową (13%). Przedstawiony ranking ujawnia zatem jeszcze jedną ważną cechę wyróżniającą środowisko rolników – szczególną aprobatę dla pracy „na swoim” – charakterystyczną również dla pozostałych mieszkańców wsi małopolskiej [Basaj 2003].

PODSUMOWANIE

Zaprezentowane wyniki badań pokazują, że nie tyle przywiązanie do ziemi i ojcowizny jest przyczyną dużej niechęci rolników do pozbywania się ziemi, ale przede wszystkim brak alternatyw zarobkowania. Szczególnie mało przychylnie rolnicy są nastawieni do pracy najemnej, której oferta zresztą jest bardzo ograniczona. W ostatecznym rozrachunku obopólnie korzystnym rozwiązaniem – zarówno dla gospodarki regionu, jak i samych rolników – jest wspieranie indywidualnych inicjatyw rolników.

Przebudowa struktury zatrudnienia w rejonach rolnictwa rozdrobnionego – m.in. Małopolski – jest koniecznością dla zapewnienia równomiernego ich rozwoju (jak również kraju), a potencjał rozwojowy, drzemący w zasobach ludzkich „uwięzionych” w małych gospodarstwach rolnych, może stać się przysłowiowym kołem zamachowym społeczno-gospodarczych przeobrażeń Małopolski.

LITERATURA

- Basaj M., 2003. Psychospołeczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Małopolski. W: Przedsiębiorczość – zagadnienia wybrane. Wyd. UWM, Olsztyn.
- Moskal S., 1999. Psychospołeczne i kulturowe aspekty przebudowy wsi małopolskiej. Wieś i Doradztwo, MSDR, Kraków.
- Zegar J., 2004. Dochody w strategii rozwoju rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa.

NON-ECONOMIC DETERMINANTS OF STRUCTURAL TRANSFORMATIONS IN MAŁOPOLSKA AGRICULTURE

Summary. In the article results of the research conducted in 2008 among farmers in two districts located in northern part of the Małopolska voivodeship have been presented. The aim of the article is the presentation of farmers' opinions and attitudes against accomplishing structural alternations in their vicinity. Getting to know farmers' intentions against the future of their farms, and also getting to know their estimations about the future of their farms in the vicinity can have particular significance in the prognosis and program of further development of rural areas – especially in such a region, with a big agrarian overpopulation as the Małopolska.

Key words: farmers, farms, structural alternations

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 22.04.2009

Do cytowania – For citation: Basaj M., 2009. Pozaekonomiczne determinanty przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie Małopolski. J. Agribus. Rural Dev. 3(13), 13-18.